

6. Пашковська Т. Вищий «інтелектуальний» суд: на фінішній прямій // Юридична газета. 2017. 26 квіт. URL: https://protocol.ua/ua/vishchiy_intelektualniy_sud_na_finishniy_pryamiy/ (дата звернення: 23.11.2020).

7. Що змінить IP-суд в сфері захисту інтелектуальної власності, розповів адвокат. URL: https://zib.com.ua/ua/136138-scho_zminit_ir-sud_v_sferi_zahistu_intelektualnoi_vlasnosti_.html (дата звернення: 26.11.2020).

8. Пашковська Т. Вищий «інтелектуальний» суд: на фінішній прямій // Юридична газета. 2017. № 27–28. URL: https://protocol.ua/ua/vishchiy_intelektualniy_sud_na_finishniy_pryamiy/ (дата звернення: 26.11.2020).

9. Коваль М. Вищий суд з питань інтелектуальної власності: процес створення триває // Юридична газета. 2017. № 27–28 (629–630). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorsk-e-pravo/vishchiy-sud-z-pitan-intelektualnoyi-vlasnosti-proces-stvorennya-trivae.html> (дата звернення: 26.11.2020).

10. Досвід патентних судів у країнах Європи. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/dosvid-patentnih-sudiv-u-krayinah-evropi.html> (дата звернення: 28.11.2020).

ПРАВОВА ПРИРОДА РІШЕНЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМА НОРМАТИВНОСТІ

Риндюк В. І., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії права ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Принцип поділу влади, закріплений в ст. 6 Конституції України, передбачає, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи державної влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Результатом реалізації державно-владних повноважень органів державної влади є управлінські рішення у формі правових актів-документів. Форма таких актів визначена законодавством (закон, постанова, указ, розпорядження, наказ, рішення, вирок, ухвала і т. д.). Однак не завжди однозначним є питання правової природи (виду) таких правових актів з точки зору їх **нормативності** чи ненормативності. Зокрема, це стосується і окремих судових рішень.

Під правовим (юридичним) актом загалом зазвичай розуміють офіційний письмовий документ, який породжує певні правові наслідки, створює юридичний стан і спрямований на врегулювання суспільних відносин [1]. За ознакою нормативності розрізняють *нормативні*, *правозастосовчі* та *інтерпретаційні* акти. Перші містять загальнообов'язкові правила поведінки (норми права); адресуються широкому колу осіб, які опиняються в нормативно регламентованій ситуації; регулюють певний вид суспільних відносин; застосовуються неодноразово. Другі встановлюють індивідуально-конкретні приписи,

що прийняті на основі норм права; адресуються персонально визначеним особам і є обов'язковими до виконання тільки ними; регулюють конкретну життєву ситуацію; розраховані на персональне (індивідуальне) одноразове застосування й після їх реалізації вичерпують свою дію. Треті містять роз'яснення змісту та меж дії норм права або правових приписів; адресуються суб'єктам, які застосовують правові приписи, що роз'яснюються; не змінюють змісту правового регулювання, а тільки його роз'яснюють; діють разом з актом, приписи якого роз'яснюються, і мають допоміжне значення.

Щодо судової влади, то розгляд справи в суді закінчується судовим рішенням. Візьмемо для прикладу Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. Стаття 258 визначає наступні види судових рішень: 1) ухвала (вирішує процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції); 2) рішення (розгляд справи по суті судом першої інстанції); 3) постанова (перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку); 4) судовий наказ (наказне провадження). Як рішення, прийняті в результаті правозастосовної діяльності суду, названі правові акти є актами застосування норм права.

Однак тут слід згадати ст. 55 Конституції України про те, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, тобто, по суті, їх правових актів. Так, акт Кабінету Міністрів України може бути оскаржений до суду в порядку та у випадках, установлених законом (ст. 49 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р.). Накази міністерства або їх окремі частини можуть бути оскаржені фізичними та юридичними особами до адміністративного суду в порядку, встановленому законом (ст. 15 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 27.02.2014 р.).

Постає питання щодо правової природи з точки зору нормативності чи ненормативності таких рішень суду. Адже відповідно до статей 264–265 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. суд може визнати нормативно-правовий акт протиправним (незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили) та нечинним повністю або в окремих його частині. Нормативно-правовий акт втрачає чинність повністю або в окремих його частині з моменту набрання законної сили відповідним рішенням суду. Отже, з одного боку, таке рішення суду як результат правозастосовної діяльності є правозастосовним актом, а з іншого боку може скасувати чи змінити нормативно-правовий акт, що містить норми права. На мою думку, відповідь на це питання пов'язана з проблемою розумінням самої норми права (логічна норма або норма-припис) та її зовнішнього вираження в текстах правових актів; співвідношення понять норми права та нормативного припису.

Можна також навести приклад ст. 271 Цивільного процесуального кодексу України, коли судові рішення (у формі ухвали) є інтерпретаційним правовим актом (офіційне, автентичне (авторське), казуальне тлумачення). Так, суд по-

становляє ухвалу про роз'яснення судового рішення, яке набрало законної сили, не змінюючи змісту судового рішення.

Щодо рішень Верховного Суду, то відповідно до п.п. 5–6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. (із змінами) висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Така вказівка в Законі на обов'язковість рішень найвищого суду у системі судоустрою України щодо застосування норм права створила простір для дискусії навколо судового прецеденту як джерела права в Україні. У теорії права судовий прецедент – це правовий акт-документ, який є рішенням суду з конкретної справи, що містить так звану прецедентну норму права і є обов'язковим при вирішенні усіх наступних аналогічних справ. Разом із тим, у літературі звертається увага на те, що судові рішення у країнах англосаксонської правової системи має відмінну структуру від рішень судів країн континентальної правової системи. У судових рішеннях англосаксонської системи необхідно виділити дві складові: необхідна частина (*ratio decidendi*), що містить правову норму, і похідна (*obiter dictum*), що дає обґрунтування прийняття рішення [2, с. 98].

Дмитро Гудима зазначає, що якщо в законодавстві України немає формалізованого поняття «прецедент», це не означає, що де-факто його не існує. Одним із видів судових прецедентів у теорії права виділяють прецедент-тлумачення. Так, Верховний Суд, виходячи з обставин конкретної справи, суті спірних правовідносин і змісту позовних вимог, надає зразок тлумачення нормативного припису. Цей зразок згідно з принципом «*stare decisis*» («стояти на вирішеному») є обов'язковим для врахування судами нижчих рівнів при вирішенні аналогічних справ. Єдиної думки стосовно того, чи створює таке тлумачення новий нормативний припис, немає. Але з огляду на те, що за логічним обсягом тлумачення нормативних приписів є не лише буквальним, можливе обґрунтування того, що Верховний Суд, даючи звужувальне або розширюване тлумачення нормативного припису, створює нове правило, яке раніше в такому вигляді формалізоване не було [3].

Натомість, В. В. Решота пише, що, на відміну від судового прецеденту, в якому суд створює нову норму права, Верховний Суд у своєму висновку визначає лише, яким чином слід застосовувати правову норму, створену відповідними правотворчими органами держави. Тобто Верховний Суд не створює нову норму, його висновок не може конкурувати з правовою нормою. Крім того, обов'язковим такий висновок є для суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, а не всіх суб'єктів, як у випадку із судовим прецедентом. Щодо судів загальної юрисдикції, то во-

ни лише мають враховувати висновки Верховного Суду, викладені в його постановках, що не вказує на загальну обов'язковість. Отже, висновок Верховного Суду не має на меті замінити правові норми чи навіть усунути прогалини у праві, а лише є обґрунтуванням застосування правової норми. Обов'язковість рішень Верховного Суду не означає створення загальнообов'язкових правових норм для всіх учасників правовідносин та формування загальнообов'язкових правил поведінки, а необхідність однакового застосування правових норм, їх тлумачення. Відтак, не можна розглядати обов'язковість правових висновків Верховного Суду, викладених у його постановках, як судовий прецедент [2, с. 99–100].

На мою думку, якщо аналізувати правову природу таких рішень Верховного Суду з точки зору їх **нормативності** чи ненормативності, то слід зазначити, що правовий прецедент за своїм характером є джерелом права та *встановлює* обов'язкову норму права на основі вирішення конкретної справи для застосування іншими суб'єктами права в майбутньому. Зазначені постанови Верховного Суду містять висновки щодо *застосування норм права*, тобто по суті роз'яснюють особливості застосування норм права, не змінюючи саму норму права. А отже, такі постанови Верховного Суду, з точки зору їх нормативності, є актами тлумачення (офіційне, делеговане (легальне), нормативне тлумачення). Знову ж ми виходимо на проблему розуміння норми права, яка не має сьогодні свого однозначного тлумачення в теорії права. Наприклад, якщо виходити з концепції так званої логічної норми (завжди має гіпотезу, диспозицію та санкцію, які розміщені в одному або різних нормативно-правових актах), то необхідно згадати, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (ст. 92 Конституції України). Таким чином, диспозиція та санкція норм права може бути визначена тільки на рівні законів України.

Список використаної літератури

1. Валентин Головченко. Як розрізнити правові акти за ознаками їх нормативності? // Закон і Бізнес. 19.04–25.04.2014. № 16 (1158).
2. Решота В. В. Правова природа рішень Верховного Суду України в адміністративному судочинстві у контексті забезпечення права на справедливий суд // Публічне право. 2015. № 2. С. 96–102.
3. «В законодавстві України не закріплено поняття прецедент, однак це не означає, що де-факто його не існує», – суддя Великої Палати Верховного Суду Дмитро Гудима // Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/press/news/659343/>.